

MARCO GUIDA O KWESTII KLARIAŃSKIEJ
W ŻYWCIE BŁOGOSŁAWIONEGO
FRANCISZKA TOMASZA Z CELANO

Poniżej zaprezentowano polski przekład z języka włoskiego fragmentu rozdziału pt. *Chiara e la comunità di S. Damiano nell'opera agiografica di Tommaso da Celano*, autorstwa brata mniejszego Marco Guida. Oryginał jest opublikowany w pracy zbiorowej pt. *Tommaso da Celano agiografo di san Francesco. Atti del Convegno Internazionale*, pod redakcją Emila Kumki, z przedmową Franco Cardiniego, wydanej w Casa Editrice Miscellanea Francescana, Roma 2016, s. 75–107.

Marco Guida jest dziekanem Wyższej Szkoły Studiów Średniowiecznych i Franciszkańskich Papieskiego Uniwersytetu *Antonianum* w Rzymie (od 2017 r.) oraz wykładowcą na Wydziale Teologii tego samego uniwersytetu. Studia teologiczne na Papieskim Uniwersytecie *Gregorianum* uwieńczył doktoratem: *Una leggenda in cerca d'autore – la Vitadi santa Chiara d'Assisi. Studio delle fonti e sinossi intertestuale*, Société des Bollandistes, Bruxelles 2010. Posiada ponadto tytuł magistra nauk historyczno-religijnych (*Sapienza* – Uniwersytet Rzymski) oraz dyplom z nauk o średniowieczu (*Antonianum*). Jest profesorem hagiografii franciszkańskiej i klariańskiej w Rzymie (*Antonianum*) i Asyżu (Instytut Teologiczny) oraz filologii w Rzymie (*Antonianum*). Opublikował kilka opracowań na temat franciszkańskich źródeł hagiograficznych, w tym: *La lettera di canonizzazione Sol oriens di Giovanni XXII*, w: *Da Ludovico d'Angiò a san Ludovico di Tolosa. I testi e le immagini*, red. T. D'Urso, A. Perriccioli, D. Solvi, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, Spoleto 2017, s. 321–353; «... a soldano tamen honorifice plurimum est susceptus»: Francesco d'Assisi e al-Malik al-Kāmil nell'agiografia di Tommaso da Celano, „Rivista di Storia della Chiesa in Italia” 73/1 (2019), s. 17–41. Jest ponadto autorem licznych opracowań z zakresu tematyki hagiografii średniowiecznej i franciszkanizmu (zob. <https://antonianum.academia.edu/MarcoGuida>).

Przekład obejmuje pierwszą część rozdziału książki, w której Autor omawia kontekst dotyczący Klary z Asyżu i wspólnoty Ubogich Pań z San Damiano w pierwszym dziele Tomasza z Celano *Żywot błogosławionego Franciszka*

(1228–1229) (skrót ŻbF), napisanym na życzenie papieża Grzegorza IX z okazji wyniesienia na ołtarze syna Piotra Bernardone, Franciszka z Asyżu. Część druga i trzecia rozdziału – które nie są przedstawione w przekładzie polskim – dotyczy tematyki klariańskiej w innych dwóch dziełach Tomasza z Celano: *Vita brevior* (1232) i *Memoriale in desiderio animae* (1247–1250). Prezentacja wybranego fragmentu opracowania źródeł franciszkańskich ma na celu wskazanie polskim badaczom franciszkańskiej kwestii hagiologicznej jako istotnej z punktu widzenia organizacji badań w ramach „hagiologii aspektowej”¹. Opracowanie o. Guida wskazuje na konieczność uwzględnienia wzajemnego powiązania kilku wątków ważnych z punktu widzenia badań nad dojrzewaniem w świętości dwojga wielkich świętych Kościoła katolickiego – Klary i Franciszka: wzajemne wsparcie w sprawach ziemskich i duchowych, indywidualne zmaganie się z cierpieniem i trudnościami ze strony władz Kurii Rzymskiej, przeżywanie głębi uczuć i pragnień w momentach krytycznych życia. Badaczom, pogłębiającym tożsamość teologiczną w ramach hagiologii aspektowej, opracowanie to rzuca światło na specyfikę historycznego podejścia do średnio-wiecznych źródeł hagiologicznych, w których element hagiograficzny miesza się z historycznym, a nawet nad nim dominuje.

Cytaty źródłowe, komentowane przez Autora, są przedstawione zgodnie z: *Źródła Franciszkańskie. Pisma świętego Franciszka. Źródła biograficzne świętego Franciszka. Pisma świętej Klary i źródła biograficzne*. Teksty ustalające normy dla Braci i Sióstr od Pokuty, pod redakcją Rolanda Prejsa i Zdzisława J. Kijasa, Bratni Zew, Kraków 2005, natomiast łacińskie wydanie źródeł jest cytowane z *Fontes Franciscani*, pod redakcją Enrico Menestò i Stefano Brufani, Porziuncola 1995 (skrót Ff).

Marco Guida

KLARA I WSPÓLNOTA Z SAN DAMIANO W DZIEŁACH HAGIOGRAFICZNYCH TOMASZA Z CELANO

Wystarczy kilka słów, aby ukazać postać Tomasza z Celano: brat mniejszy i hagiograf. Oznacza to, że tym, co w sposób specyficzny scharakteryzowało jego powołanie we wspólnocie minorytów, okazał się być status oficjalnego hagiografa, od momentu gdy na polecenie władz Kościoła i zakonu napisał *Żywoty* dedykowane Franciszkowi i Klarze z Asyżu. W tym artykule ograni-

¹ Zob. Parzych-Blakiewicz Katarzyna, 2019, *Hagiologia „aspektowa” jako perspektywa integracji badań teologicznych i nieteologicznych*, *Studia Warmińskie*, 56, s. 249–264.

czam się do krótkiego przedstawienia tylko tych fragmentów *Żywotu błogosławionego Franciszka*, w których Tomasz z Celano odnosi się do Klary i jej wspólnoty, celowo pomijając wszelkie inne odniesienia i rozważania zbieżne z *Żywotem*, który ponad dwadzieścia lat później Tomasz napisał na cześć Świętej z Asyżu².

„Przekazy o Klarze i jej siostrach” Tomasza z Celano były już wielokrotnie studiowane i analizowane³. Jednak niedawne odkrycie *Vita beati patris nostri Francisci (Vita brevior)*⁴ jego autorstwa daje możliwość ponownego zapoznania się z tymi tekstami i odczytania po raz pierwszy perykop klariańskich⁵ w świetle wspomnianego, nowo odkrytego dzieła. Obecność tych świadectw w *Żywotach* poświęconych Świętemu Franciszkowi nie jest z góry jednoznaczna: chodzi w tym wypadku o teksty hagiograficzne poświęcone kobiecie, Klarze, która w momencie pisania owych dzieł wciąż żyła. To jednak bez wątpienia mają one swoją wagę i znaczenie, choćby ze względu na obszerność tych opisów i ich powtarzalność we wszystkich *Żywotach* brata Tomasza z Celano.

I. Żywot błogosławionego Franciszka

Brat Tomasz poświęca najwięcej miejsca Świętej Klarze w *Żywocie błogosławionego Franciszka*, napisanym na polecenie papieża Grzegorza IX, aż w pięciu obszernych dużych paragrafach (ŻbF 18-20; 116-117). W pierwszej perykopie Tomasz przedstawia Klarę już jakoby świętą (są to lata 1228–1229; Klara ma przed sobą jeszcze ponad 25 lat życia – dopisek tł.) i opisuje, cechy wspólnoty *Zakonu św. Damiana*, zorganizowanej i uregulowanej prawnie przez Hugolina z Ostii, późniejszego papieża. Tomasz stworzył piękny i efektowny tekst literacki, na pozór wolny od napięć i trudności.

Inaczej jest w drugim fragmencie, w którym Celano ukazał głęboki i serdeczny żal Klary i jej siostr po śmierci Franciszka.

² Por. *Legenda Latina sanctae Clarae virginis Assisiensis*, wstęp i indeksy G. Boccali, tł. na j. włoski M. Bigaroni, Asyż 2001; Tommaso da Celano, *Leggenda di santa Chiara vergine*, wstęp, tłumaczenie M. Guida, Milano 2015; M. Guida, *Una leggenda in cerca d'autore: la Vita di santa Chiara d'Assisi. Studio delle fonti e sinossi intertestuale*, préface de J. Dalarun, Bruxelles 2010; *Żywot św. Klary z Asyżu*, w: *Źródła Franciszkańskie. Pisma świętego Franciszka. Źródła biograficzne świętego Franciszka. Pisma świętej Klary i źródła biograficzne. Teksty ustalające normy dla Braci i Sióstr od Pokuty*, red. R. Prejs, Z. Kijas, Bratni Zew, Kraków 2005, 2251–2295, (skrót *LgKl*).

³ Por. M. Guida, *Le testimonianze su Chiara d'Assisi e il monastero di S. Damiano nelle più antiche legende francescane*. Praca magisterska z zakresu nauk historyczno-religijnych. Promotor: prof. A. Marini, Uniwersytet Sapienza w Rzymie, a.y. 2010–2011.

⁴ Polskie wydanie tego dzieła to: Tomasz z Celano, *Życie naszego ojca, błogosławionego Franciszka*, Wstęp i tłumaczenie A. Horowski, Instytut Studiów Franciszkańskich, Kraków 2017.

⁵ J. Dalarun, *Thome Celanensis Vita beati patris nostri Francisci (Vita brevior)*, présentation et édition critique, *AnBoll* 133 (2015), 23–86.

1. „Jasna z imienia, jaśniejsza w życiu, najbardziej jasna w obyczajach” (ŻbF 18, 8)

Pierwszy opis obecny w ŻbF zajmuje ponad trzy czwarte całości ósmego rozdziału⁶. Odbudowa kościoła Świętego Damiana przez Franciszka dała Grzegorzowi IX – zlecającemu to dzieło – i Tomaszowi, jako autorowi Żywota, możliwość opowiedzenia o aktualnym życiu damianitek, które w tym miejscu przebywały. Umieszczenie perykopy w historii nawrócenia Franciszka i jego dzieła odnowienia kościoła sprawia wrażenie, że została tutaj później wstawiona przez Tomasza z woli zleceńodawcy i wpisana w fabułę narracji poświęconej Świętemu z Asyżu⁷. Tomasz z Celano stwierdza, że kościół i opactwo Świętego Damiana:

„To jest to błogosławione miejsce, w którym po upływie prawie sześciu lat od nawrócenia świętego Franciszka, za sprawą tegoż świętego męża, wziął początek chwalebny zakon i dostojna wspólnota Ubogich Pań i świętych dziewic. W nim to pani Klara, urodzona w mieście Asyżu, stała się fundamentem jako najcenniejszy i najmocniejszy ze wszystkich nałożonych kamieni” (ŻbF 18, 4-5)⁸.

Po nawiązaniu do miejsca i roli Klary w łonie tej wspólnoty, hagiograf składa naprawdę niezwykłą pochwałę wobec wciąż żyjącej kobiety:

„Bo kiedy po założeniu zakonu braci wspomniana pani pod wpływem napomnień świętego męża nawróciła się do Boga, stała się zbudowaniem dla wielu innych i dla niezliczonych wzorem. Szlachetna urodzeniem ale szlachetniejsza łaską; dziewica ciałem a najczystsza duchem; młodzieńca wiekiem ale dojrzała umysłem; stała w zamiarze i najzarliwsza w pragnieniu miłości boskiej; obdarzona mądrością i wybitną pokorą; Klara-Jasna z imienia, jaśniejsza w życiu, najbardziej jasna w obyczajach” (ŻbF 18, 6-8)⁹.

Po opisie cnót charakteryzujących Klarę następuje szczegółowa prezentacja siedmiu cnót praktykowanych we wspólnocie San Damiano: wzajemna

⁶ ŻbF 18-20; tekst łaciński: *Ff* 293-295.

⁷ Por. M. Guida, *La pericope clariano-damianita di Vita beati Francisci VIII, 18-20: un'aggiunta all'opera di Tommaso da Celano?*, *Collectanea Franciscana*, 77 (2007) 5–26.

⁸ «Hic est locus ille beatus et sanctus, in quo gloriosa religio et excellentissimus ordo pauperum Dominarum et sanctarum virginum, a conversione beati Francisci fere sex annorum spatio iam elapso, per eumdem beatum virum felix exordium sumpsit; in quo niemina Clara, civitate Assisii oriunda, lapis pretiosissimus atque fortissimus caeterorum superpositorum lapidum exstitit fundamentum» (*Ff* 351).

⁹ «Nam, cum post initiationem ordinis Fratrum, dicta domina sancti viri monitis ad Deum conversa fuisset, multis exstitit ad profectum et innumeris ad exemplum. Nobilis parentela sed nobilior gratia; virgo carne, mente castissima; aetate iuencula sed animo cana; constans proposito et in divino amore ardentissima desiderio; sapientia praedita et humilitate praecipua: Clara nomine, vita clarior, clarissima moribus» (*Ff* 351).

i stała miłość, pokora, dziewictwo i czystość, najświętsze ubóstwo, umartwienie i milczenie; cierpliwość „tak cudowna, że żadna przeciwność utrapień czy krzywdzących przykrości nie łamie ich ducha i go nie odmienia”¹⁰, kontemplacja (por. ŻbF 19, 15). Fragment kończy adnotacja o wyraźnie instytucjonalnym charakterze:

„Tyle wypowiedzi o dziewicach poświęconych Bogu i pobożnych służebnicach Chrystusa niech wystarczy na teraz. Ich godne podziwu życie i chwalebna instytucja, jaką przyjęły od pana papieża Grzegorza, wówczas biskupa ostyjskiego, wymaga osobnego dzieła i zajęcia się nimi” (ŻbF 20, 5)¹¹.

Co może wyjaśnić tę długą pochwałę Klary i jej wspólnoty? Nietypowa i ryzykowna pochwała! W grę tu wchodziło coś ważnego: korzyści musiały być większe, niż możliwe ryzyko kanonizacji hagiograficznej dokonanej 25 lat przed śmiercią Klary. Ukazana w sposób przykładowy wspólnota damianitek mogła być pożyteczną propagandą, którą Grzegorz IX chciał uczynić dla założonego przez siebie zakonu i który przyjął imię od opactwa położonego w Asyżu. Tomasz wpisuje ten tekst w późniejszym momencie – jeśli zostałby wyeliminowany, narracja pozostanie chronologicznie bardziej poprawna – pozostawia jednak pewne wskazówki co do dwuznacznego rozumienia tego tekstu. Zostały one uczynione, być może rozmyślnie i świadomie, ukazują bowiem modelową wspólnotę życia monastycznego, która – ma cechy wspólne ze wspólnotą damianitek. Opis Celano nie zawsze jest dokładną i precyzyjną ich charakterystyką: mówi bowiem, że „w tym miejscu” było ich około 40 lub 50 sióstr. Ponadto pojawiają się w opisie pewne aspekty nie do pogodzenia ze stylem życia asyjskiej wspólnoty: na przykład cisza¹². Inne cechy życia mogą być z łatwością odniesione do każdej innej żeńskiej wspólnoty monastycznej zakonu utworzonego przez Hugolina. Co więcej, w odniesieniu do najświętszego ubóstwa opis nie wskazuje na wspólnotę klariańską: według ŻbF służebnice Chrystusa w Spoleto wruszają Grzegorza IX z powodu „najwyższego ubóstwa” i „chwalebnej instytucji”, nadanej przez samego papieża¹³.

¹⁰ “[...] in his omnibus virtute patientiae tam mirabiliter adornantur, ut nulla tribulationum adversitas vel molestiarum iniuria ipsarum frangat animum vel immutat” (Ff 352).

¹¹ “Et haec ad praesens de virginibus Deo dicatis et devotissimis ancillis Christi dicta sufficient, cum ipsarum vita mirifica et institutio gloriosa, quam a domino papa Gregorio, tunc temporis Ostiensi episcopo, susceperunt, proprium opus requirat et otium” (Ff 353).

¹² “[...] Niektórzy z nich stali się tak nieprzyzwyczajeni do mówienia, że zmuszeni z konieczności prawie zapominają o prawidłowej wymowie słów”; “[...] cum et quaedam ipsarum ita sint a colloctionibus dissuetae, ut cum necessitas exigit eas loqui, vix verba formare, prout expedit, recorderentur” (Ff 352).

¹³ Zajmuje się «służebnicami Chrystusa, pochowanymi dla świata», odwiedzanymi przez Grzegorza IX w Spoleto: „Ich święte zachowanie, najwyższe ubóstwo i chwalebny porządek życia, wrusza do łez jego i wszystkich innych, pobudza do pogardy świata, zapala do życia w celibacie. O, kochana pokoro, żywicielko wszystkich łask! Książę całej ziemi, następcą księcia apostołów, nawiedza ubożuchne kobiety,

Pomimo tych dwuznaczności, sama pochwała Klary ma wielką wartość, także literacką. Dobrze wyrażony epigraf: *Clara nomine, vita clarior, clarissima moribus* („Jasna z imienia, jaśniejsza w życiu, najbardziej jasna w obyczajach”) będzie powtarzającym się zwrotem we wszystkich następnych kompozycjach poświęconych Świętej z Asyżu. Imię *Clara* i pochodzące od niego najróżniejsze odmiany *claritas* będą wzbogacane o inne obrazy jasności jako synonimu świętego życia i chrześcijańskiej przykładowości¹⁴. Tekst Tomasza, zdecydowanie „więcej niż tylko legenda”, może być rozumiany jako „promocja samego papieża Grzegorza”¹⁵, ponieważ w rzeczywistości bardziej niż narracja początków życia braci i sióstr, wydaje się podkreślać związek między *Zakodem Świętego Damiana* i papieżstwa. Klara okazuje się być doskonałym i użytecznym ogniwem między Franciszkiem a monastycyzmem hugolińsko-gregoriańskim: w perykopie jest obecny Franciszek, jest Klara, ale tym, co pieczętuje narrację, jest „chwalebna instytucja, jaką przyjęły od pana papieża Grzegorza”.

2. „Ojczy, ojczy, dlaczego nas opuszczasz?”

Tomasz wraca, by opowiedzieć o Klarze i jej siostrach przy okazji opowieści o pogrzebie Franciszka (por. ŻbF 116-117). Procesja pogrzebowa wyruszyła z Porcjunkuli i skierowała się w stronę miasta, kierując się do San Damiano, „miejsca, w którym założył Zakon Braci i Zakon Świętych Dziewic, Ubogich Pań” (ŻbF 116): tutaj zatrzymuje się, aby córki mogły po raz ostatni pożegnać się z ojcem. Mówiąc wprost, w tym miejscu Tomasz pozostawia głos Klarze i jej siostrą, które zwracają się tymi słowami do Franciszka:

„Ojczy, ojczy, cóż pocniemy? Dlaczego nas nieszczęsne porzucasz? Komu nas opuszczone zostawiasz? Dlaczego nas wpiery nie wysłałeś w radości tam, gdzie idziesz, lecz tu nas zostawiasz w boleści? Co każesz nam czynić, zamkniętym w tym więzieniu, skoro nigdy więcej już nas nie nawiedzisz, jak zwykł byłeś czynić za życia? Z tobą uchodzi cała nasza pociecha i podobnej pociechy nie stanie już nam, pogrzebanym dla świata! W tym wielkim ubóstwie zasług

---

przychodzi do wzgardzonych, niskich i uwięzionych. Chociaż ta zniżająca się pokora jest rzeczą słuszną, to jednak taki niezwykły jej przykład nie był znany wielu poprzednim stuleciom!” (ŻbF 122, 9-10); “[...] inde progrediens Spoletum ab omnibus magna cum reDajędchonoratur. Ubi paucis diebus commorans, causa Ecclesiae informata, comitantibus ipsum venerabilibus cardinalibus, ad Christi famulas, mundo mortuas et sepultas, benignus advenit. Quarum conversatio sancta, *paupertas altissima et institutio gloriosa* ipsum cum reliquis movet ad lacrimas, ad contemptum provocat saeculi, ad caelitem vitam accendytu. O amabilis omnium gratiarum nutrix humilitas! Princeps orbis terrarum, następcą principis apostolorum visitat *pauper-culas mulieres*, accedit ad abiectas et humiles carceratas, et licet digna iusto iudicio, insueta exemplo tamen humilitas haec et multjest retroactis saeculis inexperta!” (Ff 533). ŻbF odnosi się również do „służebnic Chrystusa” klasztoru Colpersito niedaleko San Severino w Marchi (por. ŻbF 78; Ff 456).

¹⁴ Por. List kanonizacyjny *Clara claris praeclara* papieża Aleksandra IV z 1255 roku i *Legenda* napisana przez Tomasza z Celano.

¹⁵ Por. Guida, *La pericope clariano-damianita*, 24.

i rzeczy, kto będzie nas pocieszał? O, ojczyźnie ubogich, miłośniku ubóstwa! Doświadczony w niezliczonych pokusach, roztropny w ich badaniu, wesprzyj nas w dobie pokuszenia! Kto w zmartwieniu pocieszy zmartwione, *wspomoźycielu w uciskach, które nawiedziły nas bardzo?* (Ps 46,2). O, pełne goryczy rozstanie, o, wrogie odejście! Okropna śmierci, co tysiące córek gubisz, pozbawiając ich ojca. Nieodwołalnie porzucasz tego, przez którego sprawy nasze, gdzie jakie były, jak najbardziej kwitły!”¹⁶

Troska sióstr z San Damiano ujawnia bardziej historyczną sytuację panującą w okresie powstawania ŻbF (napisanej między lipcem 1228 a lutym 1229), w której wzrosły napięcia między Klarą a papieżem, niż sytuację wspólnoty w chwili śmierci Franciszka – 3 października 1226 roku. Znamienny jest fakt, że Tomasz wyraźnie powtarza, iż Franciszek jest założycielem wspólnoty z San Damiano. Słowa, które hagiograf umieścił w ustach Ubogich Pań, zostały zapożyczone od tych, jakie uczniowie Marcina z Tours wypowiedzieli do swojego ojca w chwili jego odejścia z tego świata. Należy zapytać o przyczynę tej hagiograficznej konstrukcji dokonanej przez brata Tomasza, mając jednocześnie świadomość o niemożliwości otrzymania jakiejś zadawalającej odpowiedzi. Jedną z przyczyn jest wartość literacka samego tekstu Sulpicjusza Sewera: owa pożegnalna mowa była znana wykształconemu czytelnikowi okresu średniowiecza¹⁷. Motywacją pozaliteracką, symboliczną, być może można by wyjaśnić niechęć duchowieństwa Galii wobec osoby Marcina, trudnościami, jakie wywołała jego śmierć, negatywnie wpływając na los jego uczniów. *Inuadent gregem tuum lupi rapaces: quis nos a morsibus eorum, percusso pastore, prohibebit?*, co podkreślają uczniowie Marcina w pożegnalnej mowie. To tylko hipoteza. Rodzi ona jednak inne pytanie, dlaczego nie wpisano tego lamentu w usta braci? Byłoby to bardziej spójne z hagiograficznego punktu widzenia, ale być może mniej zgodne z prawdą historyczną. Bracia posiadali zatwierdzoną *Regulę*, cieszyli się gwarancją i bezpieczeństwem; nie taka była sytuacja Klary i jej

¹⁶ “Pater, pater, quid faciemus? Cur nos miseris deseris? aut cui sic desolatas relinquis? Cur nos quo vadis non praemisisti gaudentes, quas sic hic dimittis dolentes? Quid praecipis nos facturas in isto carcere sic reclusas, quas numquam, ut soles, disponis ulterius visitare? Tecum nostra consolatio tota recedit, et simile solatium non remanet saeculo tumulatisi Quis in paupertate tanta non minus meritorium quam rerum solatiabitur nobis? O pauperum pater, paupertatis amator! Quis in tentatione succurret, o innumeras tentationes expertus, tentationum examinatus? Quis in tribulatione consolabitur tribulatas, adiutor in tribulationibus, quae invenerunt nos nimis? O amarissima separatio, o inimica absentatio! O nimis horrenda mors, quae milia filiorum et filiarum tanto patre orbata trucidas, cum irrevocabiliter elongare festines illum per quem studia nostra, si qua sunt, maxime floruerunt!” (Ff 524).

¹⁷ Tekst mowy płaczu zaczerpnięty został z *Epistula Bassulae*, w: Sulpice Severe, *Vie de saint Martin*, intr., texte et trad. par J. Fontaine, t. I, Paris 1967, 338, v. 10: “Tum uero mereor et luctus omnium et vox una plangentium: »cur nos, pater, deseris? aut cui nos desolatas relinquis? Inuadent gregem tuum lupi rapaces: quis nos a morsibus eorum, percusso pastore, prohibebit? Scimus quidem desiderare te Christum, sed salua tibi sunt tua praemia nec dilata minuerunt; nostri potius miserere, quos deseris»”.

córek. Śmierć Franciszka z pewnością oznaczała dla Ubogich Pań nie tylko bolesne doświadczenie emocjonalnie, ale także stawiała problemy co do kontynuacji charyzmatu (pod względem tożsamości grupy), ponieważ bez zatwierdzenia papieskiego wspólnota była narażona na jej likwidację. Uczniowie Marcina i uczennice Franciszka są podobni w tym, iż utracili obrońcę przed atakami „ptaków drapieżnych” (w przypadku Klary duchowieństwo, papieństwo zinstytucjonalizowane, sami bracia?). Po śmierci Klary źródła hagiograficzne nie wspominają o takim zaniepokojeniu ze strony sióstr¹⁸.

Uczniowie proszą Marcina, aby w miarę możliwości opóźnił swoją śmierć, ponieważ nagroda, którą Pan dałby mu za życia z pewnością nie byłaby mniejsza od tej po śmierci. Natomiast Klara i jej siostry chciałyby odejść z tego świata przed Franciszkiem, aby nie zostać przez niego osieroconymi. Ich sytuacja była tak trudna, że wołałyby umrzeć, zanim umrze ich założyciel. Lament Klary, to lament, który mówi o trosce, co świadczy również o częstym przebywaniu Franciszka w jej wspólnocie i wsparciu udzielanym siostrą przez niego bezpośrednio i przez jego braci.

W pierwszej perykopie Tomasz udzielił głosu Grzegorzowi IX, w drugiej natomiast oddał głos Klarze, która przez uzewnętrznienie swoich trosk świadczy o fundamentalnej i niezastąpionej roli Franciszka.

Siostry ze łzami potwierdzają, że Franciszek był ich „pociechą”, co zostało później poświadczane przez Klarę w jej *Testamencie* (skrót *TKI*, wersja łacińska: *TClā*), gdy odnosi się wyraźnie do jego śmierci:

„Ja więc, Klara, niegodna służebnica Chrystusa i sióstr ubogich klasztoru św. Damiana i roślinka świętego Ojca, zastanawiając się z innymi moimi siostrami nad naszą tak wzniosłą profesją, nad poleceniem tak wielkiego Ojca, i nad słabością innych, której obawialiśmy się i dla siebie po śmierci świętego Ojca naszego Franciszka, naszej *podpory*, jedynej po Bogu pociechy i *umocnienia* (por. 1Tm 3,15), odnawiałam wielokrotnie i dobrowolnie z siostrami nasze zobowiązanie wobec pani naszej, najświętszego ubóstwa, aby siostry, które są teraz i te, które przyjdą po mojej śmierci, nie mogły w żaden sposób od niego odstąpić” (*TKI* 37-39)¹⁹.

¹⁸ „Osierocone córki oplakują odejście kochającej matki i ze łzami towarzyszą jej odejściu, wiedząc, że nie zobaczą jej więcej. Niezmiernie boją się nad tym, że razem z nią znika cała ich pociecha, i że pozostawione na dolinie płaczu (por. Ps 84,7) nie będą już miały pocieszenia od niej, swojej mistrzyni. I tylko wstydlivość powstrzymuje ich ręce od ranienia swych ciał, a płomień bólu staje się jeszcze sroższy z powodu faktu, że nie mogą sobie pozwolić na upust żalu w jego zewnętrznych objawach. Klauzurowy rygor nakłada milczenie, mimo to gwałtowny ból wyrwa z nich wzdychanie i szlochy. Policzki toną we łzach, a żałość strapionego serca znów wyciska nowy strumień płaczu” (*LgKI* 45, 8-12).

¹⁹ “Considerans igitur, ego Clara, Christi et sororum pauperum monasterii Sancti Damiani ancilla, licet indigna, et plantula sancti patris, cum aliis meis sororibus, tam altissimam professionem nostram et tanti patris mandatum, fragilitatem quoque aliarum, quam timebamus in nobis post obitum sancti patris nostri Francisci, qui erat *columna* nostra et unica consolatio post Deum et firmamentum, iterum atque

Również Franciszek był świadomy trudności, jakie mogą napotkać Ubogie Panie w San Damiano po jego śmierci. Dlatego na krótko przed swym odejściem przekazał pisemnie ostatnią wolę i wyraził obawy w tekście, który Klara następnie umieściła w swojej *Formie życia, czyli Regule* (skrót *RKl*, łaciński skrót *RCl*):

„Ja, maluczki brat Franciszek, pragnę naśladować życie i ubóstwo Najwyższego Pana naszego Jezusa Chrystusa i Jego Najświętszej Matki, i *wytrwać* w nim *aż do końca* (por. Mt 10,22). I proszę was, moje panie, i radzę wam, abyście zawsze trwały w tym najświętszym życiu i ubóstwie. I strzeżcie się bardzo, abyście nigdy żadnym sposobem nie odstąpiły od niego pod wpływem czyjejś nauki lub rady” (*RKl* 6, 7-9)²⁰.

Klara obawiała się trudności w praktykowaniu ubóstwa i chciała właściwych relacji z braćmi mniejszymi²¹. Jej problemem nie było życie w klauzurze, co jest potwierdzone w *ŻbF* przez „usunięcie okna” i przez jej słowa „życiu w rekluzji”.

Tomasz antycypuje obraz, jaki wykorzysta wobec samej siebie Klara, opisując się jako małą roślinę (*plantula*) Franciszka: w *ŻbF* hagiograf określa ją w istocie jako *roślinka* (*planta*) Zakonu. Klara przyjmuje ten obraz, poprawia go i stosuje do swojej relacji z Franciszkiem oraz relacji całej wspólnoty sióstr ze wspólnotą braci. Na potwierdzenie tego, faktycznie w *Testamentum* zarówno Klara, jak i siostry nazywane są roślinkami Ojca Świętego (por. *TKl* 37.49).

Wstęp i przekład:

Wiesław Block [ORCID: 0000-0003-4856-4035]

Katarzyna Parzych-Blakiewicz [ORCID: 0000-0002-7965-9064]

iterum voluntarie nos obligavimus dominae nostrae sanctissimae paupertati, ne post mortem meam sorores, quae sunt et quae venturae sunt, ab ipsa valeant ulla tenus declinare” (*TKl* 37-39).

²⁰ “Ego frater Franciscus parvulus volo sequi vitam et paupertatem altissimi Domini nostri Ihesu Christi et eius sanctissimae Matris et perseverare in ea usque in finem. Et rogo vos dominas meas et consilium do vobis, ut in ista sanctissima vita et paupertate semper vivatis. Et custodite vos multum ne doctrina vel consilio alicuius ab ipsa in perpetuum ulla tenus recedatis” (*RCl* 6,7-9).

²¹ O tych trudnościach świadczą dwa „konflikty”, które Klara miała z Grzegorzem IX, o czym opowiadają *LegCl* 9 i 24.

